

Відзив

офіційного опонента доктора історичних наук, професора Львівського національного університету імені Івана Франка Голубка Віктора Євстафійовича на дисертацію Рудої Оксани Василівни „Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20—30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції ” подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України та 07.00.02 – всесвітня історія

Освітня політика держави є ключовим елементом формування національної, а також державної ідентичності її громадян. Як показує історичний досвід, у тому числі вітчизняний, якщо вона опинялась в руках чужих державних структур, що в той чи інший період володіли українськими територіями, то використовувалась ними в інтересах титульної нації. Відтак своєю метою вона мала утвердити її домінування, асимілювати, або ж коли це було не в силах максимально обмежити представникам недержавних народів доступ до освітніх послуг. Цілком очевидним є факт, що політика обмеження панівним інонаціональним режимом доступу до освіти поневолених народів робила їх неконкурентоспроможними у змаганнях за рівноправний статус у державі, під владою якої вони опинились, у сфері політики, економіки культурно-інтелектуального життя. Виходячи із вище зазначеного, можна констатувати, що дослідження О.В. Рудої є актуальним із суспільно-політичної і наукової точки зору тим більше, що в українській історіографії на сьогоднішній день відсутні узагальнюючі праці з даної проблеми.

Можна погодитись із визначеними хронологічними рамки дослідження оскільки вони становлять замкнений історичний період.

Територіальні межі дослідження у принципі визначені правильно, хоча у певному сенсі можуть викликати дискусії щодо вживання терміну «Галичина» для міжвоєнного періоду. У дисертації правильно визначено об'єкт і предмет дослідження.

Дисертаційна робота свідчить про те, що її авторка досконало обізнана із станом наукової розробки проблеми. Дисертантка ретельно опрацювала історіографію – українську, польську, почасти австрійську, американську. З огляду на величезний масив історіографії по темі дослідження, авторка використала тематичний принцип її структурування. На нашу думку він тут доцільний позаяк дає можливість виокремити найважливіші проблемні напрямки у ракурсі дисертаційної теми.

Праця О. В. Рудої має солідну джерельну базу. У ній використані документи 5 українських та 6 польських архівосховищ, а також матеріали відділів рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, архів рукописів Ягеллонської бібліотеки та Польської академії мистецтв у Кракові. Варто наголосити на різноплановому характері джерельних матеріалів. Це – офіційні документи державних органів влади різних рівнів, матеріали політичних і

громадських організацій та їх чільних діячів, культурно-освітніх товариств, церковних інституцій, шкільних структур. Суттєвим доповненням джерельної бази є офіційні статистичні матеріали, що публікувалися окремими виданнями. Авторка опрацювала значний масив нормативно-правової бази II Речі Посполитої в галузі освітньої політики без чого не можливо було б ґрунтовно і фахово дослідити обрану тему.

Значну роботу дисертантка провела по опрацюванню періодичних видань, зокрема українських, польських, єврейських і німецьких. Для досліджуваної теми це дуже важливо адже дає змогу краще зрозуміти, а відтак реконструювати тогочасну рецепцію національних спільнот Галичини на національно-освітню політику урядів Польщі міжвоєнного двадцятиліття. Отже, джерельна база дослідження цілком достатня для висвітлення даної теми.

Цікавим є методологічний розділ дисертації, у якому авторка викладає своє бачення оптимального інструментарію дослідження обраної проблеми. У зв'язку з тим потрібно наголосити на тому, що викладки які сформулювала дослідниця не мають суто уможливого теоретизування, а підкріплені конкретними прикладами щодо їхнього застосування у роботі.

Загалом основний текст дисертації добре структурований, запропонований дослідницею план логічний, що дав змогу висвітлити тему дисертації у всій її багатогранності.

О.В. Руда основну змістову частину дисертації розпочинає із розгляду діяльності польської влади як на міжнародній арені, так і всередині держави спрямовану на інкорпорацію українських галицьких земель до складу II Речі Посполитої: підписання відповідних міжнародних актів, проведення адміністративних змін спрямованих на перерозподіл території колишньої Галичини (передусім східної частини) в цілях демонстрації їхньої етнічної польськості та нівелювання колишнього адміністративного статусу, дискримінаційних заходів щодо колишніх державних службовців української національності, накладення інших обмежень на непольські етнічні групи на цій території, нарешті відкриті репресивні заходи над українським населенням краю.

У дисертації на належному науковому рівні проаналізовано національний склад населення регіону і політику польських властей стосовно окремих його національних груп. Теза авторки про кількісну перевагу непольського населення у трьох галицьких воєводствах підтверджена конкретними цифровими даними. Це ж стосується аналізу соціальної і професійної структури населення цих територій у межах кожної етнічної спільноти.

Можна погодитися із констатацією авторкою факту, що попри міжнародні договори та внутрішньо-нормативні правові акти, які гарантували непольському населенню громадянські права та свободи і забороняли дискримінацію на підставі національної приналежності не мали прямої дії, зокрема в освітній сфері і покладалися на чиновників місцевої адміністрації

котрі їх інтерпретували на власний розсуд. Власне цей аспект проблеми добре висвітлено у підрозділі 3.2. «Державна політика у національній сфері». Дисертантка переконливо довела, що польським урядам так і не вдалося виробити конкретної програми розв'язання національного питання у міжвоєнний період.

Центральне місце у висвітленні дисертаційної проблеми посідають 4 – 8 розділи праці. Цілком логічно, що висвітлення національно-освітньої політики урядів Польщі щодо населення Галичини міжвоєнного періоду авторка розпочинає із розгляду реорганізації системи освіти у повоєнні роки адже цим вона й заклала підвалини у визначенні політичної лінії до національних меншин за весь цей час. Її головною ідеєю було виховання відданих Польській державі громадян через нівелювання національних цінностей непольського населення. Особливо це стосувалося мови, історії, літератури.

Позитивне враження справляє порівняльний аспект до якого вдається дослідниця під час висвітлення політики урядів стосовно національних меншин в Галичині в контексті інших регіонів Польської держави – Познанського воєводства, Помор'я, Сілезії. Останнє дозволило акцентувати увагу на ролі, яку надавали польські уряди створенню уніфікованої системи освіти для реалізації своїх планів в царині колонізації національних меншин. У підрозділі 4.1. «Освітня політика щодо національних меншин» ґрунтовно висвітлено зміни, що відбувалися у початковому та середньому шкільництві й у системі підготовки вчительських кадрів. Особливий інтерес викликають наведені авторкою кількісні дані про віросповідання та мову спілкування вчителів державних і приватних середніх навчальних закладів Польщі. Проте, вартувало б у цьому місці для порівняння подати відповідний цифровий матеріал дотичний ситуації в Галичині, що мало б підкреслити її особливість на загальнодержавному тлі. На підставі аналізу фактів, дисертантка переконливо довела, що уніфікована освітньою реформою 1932 р. структура системи шкільництва не стала ні цілісною, ні демократичною, а визначальними у справі виховання молодого покоління була польськоцентрична національна та державницька концепції.

У дисертації детально розкрито впровадження польськими урядами освітньої системи в Галичині, визначено її особливості. Зокрема дисертантка звертає увагу на те, що галицька система освіти, яка у повоєнні роки функціонувала паралельно з польською не могла слугувати основою для державної політики Польщі у сфері освіти, бо не відповідала ні політичній кон'юнктурі, ні з погляду організації. Насамперед вона перешкоджала асиміляції непольського населення чого прагнули польські урядовці і значний масив польського населення краю. Розкриваючи суть прийнятих нормативних актів у галузі проведення освітньої політики в Галичині, дослідниця слушно зазначає, що урядовці ЛШО через свої політичні погляди не лише не посприяли вирішенню національних проблем в освітній сфері, а радше спричинились до загострення міжетнічних суперечностей, мало того, зводили нанівець спроби польсько-українського порозуміння підтвердженням чого

служує різке зменшення державних шкіл, що забезпечували навчальний процес учнів непольських мешканців краю. Аналогічною була й ситуація серед студентів Львівського університету серед яких непольський елемент упродовж 1930-х років суттєво зменшився. Спроби ж відкриття українського університету не мали успіху як через небажання польської сторони, так і несприйняття польських проектів у цьому питанні серед української громадськості.

Очевидно, що ключовою ланкою системи освіти є реалізація мовної політики. У національній політиці II Речі Посполитої саме мова була визначальною ознакою національної ідентичності. Тому, як переконливо доводить дисертантка і на численних фактах це ілюструє, польська влада проводила курс на забезпечення польській мові провідних позицій у всіх сферах державного життя й особливо освіти. Саме у розділі 5 дисертації охарактеризовано особливості мовної політики польських урядів в освітній сфері. Стосовно українців вона полягала на штучному поглибленні серед них регіоналізмів і утраквізації шкільництва, щодо інших - незадовільному фінансуванні навчальних закладів. У зв'язку з цим авторка, проаналізувавши міжнародні зобов'язання Польщі щодо надання гарантій національним меншинам, а також її законодавство у цій царині дійшла висновку, що офіційна мовна політика була спрямована на закріплення державного статусу польської мови, що обмежувало суспільні функції регіональних і місцевих мов, відповідно це суперечило взятим Польщею на себе зобов'язанням. Належить звернути увагу й на те, що дослідниця відзначила суттєвий чинник, що не давав шансів навіть на малі поступки у сфері освітньої мовної політики стосовно запровадження української мови у початкових і середніх закладах східної частини Галичини, а саме антиукраїнська налаштованість місцевого польського елемента. В кінцевому наслідку польська влада, запровадивши 31 липня 1924 р. шкільний закон, що передбачав двомовне навчання в державних і приватних школах спричинилась до реорганізації українських шкіл та їх зменшення, що відкривало простір для асиміляції українського населення. Останнє було характерним і для німецьких шкіл Галичини. Виняток становили євреї які, як зазначає авторка, були зацікавлені у прийнятому законі.

Шостий розділ дисертації присвячений проблемам освіти у політичному дискурсі українських, польських, єврейських, німецьких партій. Він добре структурований, фактографічний матеріал викладено логічно. Тут проаналізовано діяльність найвпливовіших українських партій, передусім національно-демократичного табору у боротьбі за національну школу, що мислилася як засіб супроти асиміляції. Авторка також розглядає освітні проблеми у діяльності польського політикуму, відзначаючи, що попри різні їхні підходи у цьому питанні освіта використовувалась ними як інструмент, котрий має служити вихованню дітей непольської національності відданими громадянами Польської держави. Такими ж були погляди польських парламентаріїв у Сеймі та Сенаті. У дисертації добре висвітлені дискусії навколо освітніх питань у польському парламенті, вказано на спільні і відмінні

підходи щодо їх розв'язання у середовищі українських, єврейських та німецьких політиків.

Значну увагу в дисертації приділено ролі культурно-просвітницьких товариств і релігійних чинників у збереженні національної самобутності українського, польського, єврейського, німецького населення краю.

Дисертаційна робота має обґрунтовані висновки, що випливають із її змісту, вони аргументовані і переконливі. Заслуговує уваги й стиль викладу матеріалу. Він відзначається логічною послідовністю, легко сприймається читачем.

Попри безперечно загальну позитивну оцінку дисертаційної праці у порядку дискусії можна висловити й окремі міркування.

Насамперед викликає дискусію сам термін «Галичина» у міжвоєнному хронологічному відтинку часу. Щоправда у розділі 2. «Методологічні основи дослідження» авторка намагається його обґрунтувати, вказати різницю між термінами «Галичина», «Східна Галичина», «Східна Малопольща», звертає увагу, що у територіальному відношенні вони не були тотожні. Але ж утворене Львівське воєводство територіально не покривалося із колишньою Східною Галичиною бо охоплювало вже етнічно польські землі. Тому найвідповіднішим було територіальне окреслення «південно-східні воєводства» або ж землі Галичини під владою II Речі Посполитої.

Попри безперечно величезний масив використаної у праці історіографії не відчувається її критичного аналізу. Складається враження, що усі праці рівноцінні у науковому й інформативному сенсі хоча, мабуть, це не зовсім так. Тобто бракує авторського ставлення до історіографічного доробку попередників. Вартувало б також акцентувати увагу у чому найсуттєвіші (якщо вони є) відмінності в оцінках сучасною українською та польською історіографіями досліджуваної проблематики.

Схвалюючи в цілому структурну побудову дисертаційної роботи, можна закинути їй певне перевантаження окремими сюжетами, які достатньо вже досліджені українськими та польськими науковцями. Наприклад це характеристика міжнаціональних відносин, нормативно-правове регулювання статусу національних меншин у міжвоєнній Польщі. Підрозділ 3.2. «Державна політика в національній сфері» містить відомий матеріал що характеризує концепції в національному питанні пілсудчиків й ендеків, тому спеціально його можна було не розглядати, обмежившись короткою згадкою.

Викликає сумнів формулювання назви розділу 7 «Роль культурно-освітніх товариств у формуванні національної свідомості галичан». Вважаємо, що термін «галичани» тут вжитий недоречно адже це не етнічна і не етнографічна спільнота та й під сумнівом чи вона існувала. Населення галицьких земель у складі міжвоєнної Польської держави навіть в

адміністративному відношенні не становило окремої територіальної одиниці тому годі говорити про якусь його колективну свідомість

Проте зазначені вище зауваження не мають суттєвого впливу на загальну позитивну оцінку дослідження О. В. Рудої. Зміст дисертації та її основні положення розкриті в авторефераті та в опублікованих двох індивідуальних монографіях, а також у статтях у фахових виданнях України та статтях опублікованих у закордонних виданнях включених до міжнародних наукометричних баз. Подана до захисту дисертація є самостійним і завершеним науковим дослідженням, на належному рівні розкриває проблему, відповідає вимогам ДАК України, а її авторка О. В. Руда заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01– історія України і 07.00.02 –всесвітня історія.

18.11.2019 р.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук,
професор Голубко Віктор Євстафійович

